

ПЕДАГОГІЧНИЙ КОНТЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МОРЯКА ДАЛЕКОГО ПЛАВАННЯ

PEDAGOGICAL CONTENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF A LONG-DISTANCE SEAFARER

Стаття присвячена умовам формування педагогічної компетентності майбутніх фахівців морської галузі (моряків далекого плавання), що передбачає оволодіння педагогічними формами та методами цілеспрямованого професійного самовдосконалення, самовиховання та саморозвитку, адже вища морська освіта в Україні сьогодні має значні виклики щодо підготовки висококваліфікованого та конкурентоспроможного фахівця морської галузі для світового ринку праці, який основною вимогою висуває безпеку морського судноплавства. У контексті цього Морська доктрина, яка затверджена постановою Кабінету Міністрів України у 2009 році, спрямована на оптимізацію державної системи безпеки судноплавства, насамперед через забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців морської галузі. Усе це висуває високі вимоги щодо вдосконалення навчально-освітнього процесу в морських навчальних закладах України. Отже, питання вдосконалення професійної підготовки моряків далекого плавання не втрачає своєї актуальності, а навпаки, потребує пошуку нових педагогічних підходів та ідей. Аналіз проблем професійної підготовки моряків далекого плавання актуалізує доцільність упровадження в навчальний процес вищих морських навчальних закладів України науково обґрунтованих психолого-педагогічних умов. Ці умови повинні спрямовуватись насамперед на забезпечення професійно значущих компетентностей випускників сучасного вищого морського навчального закладу України, що сприятиме мінімізації проявів «людського чинника» на морі, оскільки моряк працює не тільки у фізично складних, але й у психологічно важких умовах, адже певний термін (від чотирьох до шести місяців) цілодобово перебуває на борту судна, під постійним впливом комплексу різноманітних психотравмуючих чинників та позбавлений умов для повноцінного щоденного відпочинку.

Ключові слова: педагогічна компетентність моряка, професійне самовдосконалення, професійне самовиховання та саморозвиток, психотравмуючий фактор, емоційний інтелект.

The article is devoted to the conditions of formation of pedagogical competence of future specialists of the maritime industry (long-distance sailors) in the world labor market, which is a major requirement for maritime safety. In this context, the Maritime Doctrine, approved by the Cabinet of Ministers of Ukraine in 2009, is aimed at optimizing the state navigation safety system, primarily by providing training for highly qualified specialists in the maritime industry. All this places high demands on improving the educational process in the maritime educational institutions of Ukraine. Thus, the issue of improving the professional training of long-distance sailors does not lose its relevance, but rather requires the search for new pedagogical approaches and ideas. The analysis of the problems of professional training of sailors of long-distance sailing actualizes the expediency of introducing scientifically grounded psychological and pedagogical conditions in the educational process of higher maritime educational institutions of Ukraine. These conditions should be aimed, first and foremost, at securing professionally significant competencies for graduates of the modern higher maritime educational institution of Ukraine, which will help to minimize the manifestations of the "human factor" at sea, since the sailor works not only in physically difficult but also psychologically difficult conditions, because a certain period (from 4 to 6 months) is aboard the ship around the clock, under the constant influence of a complex of various psychotraumatic factors and deprived of conditions for a full daily rest.

Key words: pedagogical competence of seafarer, professional self-improvement, professional self-education and self-development, psychotraumatic factor, emotional intelligence.

УДК 377/378
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-16-1-20>

Лещенко А.М.,
докт. філос. наук, доцент,
професор кафедри гуманітарних наук
Херсонської державної
морської академії
Кругла Н.А.,
канд. іст. наук, доцент,
доцент кафедри філософії,
політології та українознавства
Херсонського національного
технічного університету

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сучасні процеси інтеграції та глобалізації у світі активізують в Україні розвиток вітчизняного морського та річкового судноплавства, що зумовлює вдосконалення якості підготовки кадрів для цієї сфери господарювання відповідно до вимог світових нормативних документів. Зміст Морської доктрини, що затверджена постановою Кабінету Міністрів України № 1307 від 7 жовтня 2009 р., спрямований на оптимізацію державної системи безпеки судноплавства, насамперед через забезпечення підготовки висококваліфікованих фахівців морської галузі. Отже, ця вимога накладає на вітчизняні вищі навчальні морські заклади додаткові зобов'язання щодо вдосконалення навчально-освітнього процесу загалом і навчальних програм зокрема. Підвищення рівня

професійної підготовки кожного працівника морського та річкового транспорту, доведення його до стандартів міжнародного морського судноплавства також вимагає Міжнародна конвенція про підготовку та дипломування моряків і несення вахти 1978 р. (ПДНВ-1978) [2]. Відповідно до зазначеного документа, уже на 1 січня 2017 р. професійний рівень вітчизняних моряків мав відповідати змісту Манільських поправок 2010 р., які набрали чинності на території України із 6 квітня 2012 р. [3]. Аналогічні завдання ставлять перед системою вищих навчальних морських закладів і інші документи міжнародних морських інституцій нормативно-правового значення. Однак проблема подальшого вдосконалення процесу професійної підготовки моряків у вищих морських навчальних закладах України відповідно до

завдань Міжнародного морського судноплавства не втрачає своєї актуальності і сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У сучасній педагогічній науці питання підготовки кваліфікованих кадрів морського флоту досить слабо презентоване, тому існує широке коло проблем, які потребують вивчення, аналізу та створення нових концептуальних підходів до їх вирішення. Зокрема, серед сучасних авторів варто назвати роботи Л.Д. Герганова, які присвячені проблемам фахової підготовки плавскладу в контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Питання формування професійної компетентності моряків вивчали В.П. Єфент'єв, Л.Д. Герганов, Н.А. Репін та інші. Велике значення для реалізації андрагогічного підходу у професійній підготовці моряків має дослідження Н.І. Черненко; методиці викладання окремих дисциплін для студентів морських навчальних закладів присвятили свої дослідження В.В. Чернявський, В.Б. Смелікова й інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз проблем професійної підготовки моряків далекого плавання дозволяє зробити висновок, що її розв'язання доцільно здійснювати шляхом упровадження в навчальний процес вищих морських навчальних закладів (далі – ВМНЗ) України науково обґрунтованих психолого-педагогічних умов. Ці умови повинні спрямовуватись насамперед на забезпечення професійно значущих компетентностей випускників сучасного ВМНЗ України, що сприятиме мінімізації проявів «людського чинника» на морі. Вирішення цієї проблеми можливе завдяки актуалізації розвитку та саморозвитку людського, особистісного та професійного ресурсу курсантів ВМНЗ через оволодіння педагогічними знаннями, методами, прийомами та цілісними педагогічними технологіями свідомого психологічного самовпливу та саморегулювання.

Мета статті – актуалізувати умови формування педагогічної компетентності майбутніх фахівців морської галузі, що передбачає оволодіння педагогічними формами та методами цілеспрямованого професійного самовдосконалення, самовиховання та саморозвитку.

Виклад основного матеріалу. Специфіка роботи сучасних моряків полягає у процесі тривалого та цілодобового перебування на борту судна, під постійним впливом комплексу різноманітних психотравмуючих чинників природного, технічного та соціально-культурного походження, тому вони об'єктивно позбавлені умов для повноцінного щоденного відпочинку. Під час виконання професійних завдань на борту судна їхній психофізичний стан перебуває під постійним впливом працюючих устаткувань, своєрідного організаційного середовища, характеру та видів специфічної за соціально-культурними ознаками професійної та між-

особистісної комунікації, що формується під час взаємодії між представниками плавскладу (досить часто багатонаціонального), та які не завжди характеризуються надійністю і якістю. Зазвичай наслідком впливу цих та інших чинників, а також тривалого періоду перебування морських фахівців на борту судна є прояв об'єктивної суперечності, яка виникає між актуальними, тобто звичайними можливостями психіки грамотного, досвідченого та відповідального морського фахівця, та високим рівнем різноманітних впливів. Наслідком появи такої суперечності стає втома, знижується рівень стресостійкості, проявляються елементи психологічної професійної деформації особистості моряка, знижується рівень культури безпеки тощо, отже, значно знижується надійність професійного реагування. Так, Т.Г. Зайцева зазначає, що «система, у межах якої тривалий час працюють саме моряки, і в межах якої вони припускаються професійних помилок за класифікацією «упущення», «ненавмисні» (неуважність) та «навмисні», за всіма ознаками є різновидом соціотехнічної системи зі структурою «людина – (техніка + організаційне середовище) – людина» [1, с. 28].

Саме тому багато документів міжнародного морського права спрямовуються на мінімізацію кількості аварій на морі та смертельних випадків шляхом нівеляції причин, що спричиняють ушкодження фізичного та психічного здоров'я моряків. Однак статистичні дані свідчать, що, незважаючи на високий рівень механізації та комплексної автоматизації сучасних суден різної тоннажності та призначення, мають місце такі чинники: значне психофізіологічне перенапруження; прояв професійної психологічної деформації особистості; високий рівень емоційного вигорання; низький рівень культури безпеки; руйнування психічного здоров'я тощо. Унаслідок цього відбувається дострокова заміна працівників на борту судна, зокрема: через захворювання центральної нервової системи й органі чуття (3,9%); безпосередні психічні розлади (1,1%); травмування та різного роду нещасні випадки (8,7%) тощо [6, с. 107]. Згідно зі статистикою, щорічно в морі трапляється значна кількість аварій, унаслідок чого гине від 350 до 400 суден і до 200 тис. працівників [6, с. 14]; серйозним чинником високого рівня аварійності на флоті є втома та психоемоційна виснаженість моряків [5].

У контексті вирішення наявної проблеми, зокрема збереження життя та здоров'я моряків в екстремальних умовах морської дійсності, набувають об'єктивної значущості педагогічні вміння моряків щодо свідомого психологічного самовпливу та психологічної саморегуляції власного психоемоційного стану. Також велике значення мають організаційні та прогностичні здібності працівників морського та річкового флоту, уміння впливати на інших людей із метою організації

діяльності та лідерські якості. Нормативна база, якою користуються на флоті, зобов'язує моряків дотримуватись певних вимог, що ґрунтуються на особистій відповідальності, наполегливості, мужності, вольових зусиллях, професійних знаннях тощо, які, відповідно до закономірностей педагогіки вищої школи, формуються шляхом професійного самовдосконалення та самовиховання. Саме тому педагогічний контент професійної підготовки сучасного моряка вкрай важливий у навчальному процесі для формування в майбутніх моряків культури безпеки («Safety culture»). Вирішення цієї проблеми актуалізується значною кількістю аварій за класифікацією «навмисні», тобто ті, що спричинені недбалістю, безвідповідальністю, зухвалістю, завищенням індивідуальної самооцінки тощо. Оскільки формування культури безпеки майбутніх моряків цілком перебуває у площині педагогічних закономірностей, то актуалізується значення набуття курсантами ВМНЗ умінь професійного педагогічного самовдосконалення.

Міжнародний кодекс з управління безпечною експлуатацією суден та попередження забруднення (ISM Code) (нова гл. IX, правило V/13) з метою підвищення рівня безпеки сучасного морського міжнародного судноплавства зобов'язує враховувати під час формування суднового екіпажу психологічні особливості, що допоможе запобігти конфліктам та погіршенню соціально-психологічного клімату на борту судна, підтримувати високоморальні відносини, зміцнювати корпоративні почуття моряків тощо. Унаслідок вимог різного роду, що містяться в нормативних документах, командний склад на борту судна, як і всі члени суднового екіпажу, застосовують емоційно-вольові методи свідомого психічного самовпливу, тобто самопримусу, самонаказу, самопереконання, самооцінки, що, на жаль, спричиняє ще більше психоемоційне перевантаження і напруження центральної нервової системи. Ця обставина зумовлює необхідність формування основ педагогічної грамотності, зокрема оволодіння методами свідомого психологічного самовпливу з метою забезпечення стабільності емоційно-вольового стану, процесу самовдосконалення цілеспрямованості, відповідальності, тактовності, людяності тощо як професійно значущих рис характеру. У цьому контексті постає необхідність забезпечення належних умов у процесі професійної підготовки майбутніх моряків, формування комунікативних здібностей та їхніх різновидів – емпатії, рефлексії, соціального сприйняття, морально-естетичних якостей, спеціалізованих умінь свідомої психічної саморегуляції.

Окремо як причину високого рівня аварійності на флоті вчені розглядають людський чинник, «обставину, пов'язану з певними психічними ознаками у структурі особистості моряка, які й зумовлюють його невідповідні професійні дії за озна-

ками «упущення», «ненавмисні» (неуважність) та «навмисні». Невідповідні дії за видом «помилки» виникають через значне зниження актуального рівня професійних, психофізичних і моральних властивостей особистості моряка внаслідок заго-стрення об'єктивних суперечностей, що зумовлюються його тривалим та цілодобовим перебуванням у межах функціонуючої соціотехнічної системи та унеможливають спроможність стабільно дотримуватись нормативно визначений вимог безпеки» [1, с. 33]. Отже, робота моряка реалізується в умовах психотравмуючого середовища, що потребує залучення всіх природних психофізичних механізмів людського організму протягом тривалого і цілодобового виконання професійних обов'язків на борту судна у відкритому морі. Тому важливе формування компетентності, спрямованої на самостійне забезпечення більш високого рівня психофізичної стійкості та підвищення якості особистої професійної життєдіяльності.

Відповідно до однієї з вимог Конвенції ПДМНВ – 95, усі представники судового складу зобов'язуються ефективно координувати свою професійну діяльність у ситуаціях аварій, а також у процесі виконання професійних обов'язків як у звичайних, так і в незвичайних умовах. Однак виконання цього завдання передбачає наявність у морських фахівців високого рівня комунікативних здібностей, умінь і навичок, різного роду здібностей, зокрема організаційних, прогностичних, творчих, високого рівня культури безпеки, уміння володіти своїми психофізичними й емоційно-вольовими станами тощо, що дозволяє їм здійснювати на борту судна продуктивну реалізацію дій суто педагогічної спрямованості. Водночас широко відомо, що вищезазвані бажані психологічні характеристики та властивості морських фахівців розглядаються як органічний складник явища «педагогічна компетентність» фахівця будь-якого профілю, отже, є предметом уваги педагогічної науки та педагогічної підготовки. Також ці психологічні якості й елементарні педагогічні знання сучасного моряка є результативною складовою частиною процесу професійного розвитку, саморозвитку та самовдосконалення. Однак зміст міжнародних морських документів лише декларує необхідність наявності цих якостей у сучасного моряка, не розкриваючи механізми їх забезпечення. Саме тому, незважаючи на високий рівень механізації та комплексної автоматизації сучасних суден, статистичні дані свідчать, що для фахівців морської галузі стає характерним значне психофізіологічне навантаження; для значної кількості моряків стають характерними прояви елементів професійної психологічної деформації особистості; реальною проблемою світового флоту стає високий рівень емоційного вигорання; унаслідок високого рівня втоми та психофізичного

перенапруження у значній кількості знижується рівень культури безпеки, що проявляється в зухвалості, недбалості, ігноруванні елементарних вимог щодо безпеки життєдіяльності; поширюються факти руйнування психічного здоров'я тощо.

У контексті необхідності вирішення такої проблеми, що пов'язана зі збереженням життя та здоров'я моряків у суворих умовах професійної діяльності, набувають об'єктивної значущості педагогічні вміння моряків, зокрема двох основних груп: а) уміння свідомого психічного самовпливу, що цілеспрямовано забезпечуватиме психофізичну саморегуляцію; б) комунікативні, організаційні та прогностичні здібності, а також педагогічно зумовлені вміння впливу на інших людей. Оволодіння такими педагогічно зумовленими знаннями та вміннями передбачає специфіка праці сучасного моряка, що підтверджується і низкою нормативних документів. Так, зокрема, підвищенню рівня психофізичної стійкості морських фахівців в екстремальних умовах природного та техногенного походження присвячений зміст Міжнародної конвенції з охорони людського життя на морі, що набрала чинності 25 травня 1980 р. та діє з поправками по теперішній час. Серед інших нормативних документів морського міжнародного судноплавства, у яких висвітлюються аналогічні проблеми та вимоги, необхідно зазначити Кодекс управління безпечною експлуатацією суден та попередження забруднення, а також Кодекс торгового мореплавства й інші [4].

З погляду аналізу нашої проблеми є сенс звернути увагу на значення п'яти основних компетенцій, які необхідно формувати майбутнім морякам, адже саме вони дозволяють людині під час виконання професійних обов'язків встановлювати міцні комунікативні зв'язки, зокрема: пізнання самого себе, що, на наш погляд, напругу пов'язується з удосконаленням «Я-концепції» особистості моряка; навички міжособистісного спілкування, які, безумовно, корисні на судні для встановлення міцних і надійних відносин усіх видів (професійні, міжособистісні, формальні, неформальні тощо); здатність до адаптації, яка для моряка важлива з огляду на специфіку роботи в морі й екстремальний характер праці; управління стресовими станами, що сприятиме надійному виконанню професійних обов'язків на борту судна; позитивний стан як такий, що переважає, що зумовлює високу продуктивність праці в будь-яких умовах технічного та природного походження. Згідно із соціально-психологічними закономірностями, ці й інші склад-

ники можуть забезпечуватися через педагогічну грамотність морського фахівця, зокрема завдяки педагогічній компетентності. Цей чинник передбачає оволодіння курсантами ВМНЗ педагогічними принципами, засобами, формами, методами та прийомами свідомого цілеспрямованого психолого-педагогічного самовпливу з метою професійного саморозвитку та самовдосконалення.

Висновки. Отже, педагогічна грамотність випускників вищих навчальних морських закладів передбачає сформованість умінь самостійно переходити у статус суб'єкта процесу професійного самовдосконалення, а відповідну професійно значущу інформацію розглядати в межах об'єкта власного професійного інтересу. На наш погляд, формування в курсантів ВМНЗ педагогічної компетентності зумовлюється двома основними та взаємопов'язаними чинниками: специфіка роботи сучасного моряка й елементи педагогічної діяльності, які на борту судна пронизують всі аспекти професійної діяльності. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню рівня безпечності судноплавства взагалі.

Перспективи подальших досліджень. У подальших дослідженнях означеної проблеми велике значення матиме визначення ролі емоційного інтелекту для моряків далекого плавання, аналіз його складових частин і їхнього значення у процесі здійснення професійної діяльності та налагодження стосунків усередині багатонаціонального екіпажу.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Зайцева Т.Г., Ходаковський В.Ф. Теорія і практика самоменеджменту психофізичних станів моряка з активізації людського ресурсу та подолання проблеми аварійності на флоті : монографія. Херсон : ХДМА, 2012. 136 с.
2. Міжнародна конвенція з підготовки, дипломування моряків та несення вахти, 1978/95 рр. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU78 K; IMO modelcourse.-1.21 Humanrelationship].
3. Офіційний вісник України. 1999. № 24. С. 940, 941.
4. Позолотин Л.А., Торский В.Г. Конвенция ПДМНВ – 78–95. Обзор основных изменений. Одесса : Порты Украины, 1998. 40 с.
5. Торский В.Г., Позолотин Л.А. Усталость на судне убивает: Продолжительность рабочего времени и времени отдыха моряков. Одесса : Порты Украины, 1998. 32 с.
6. Шафран Л.М., Псядло Э.М. Теория и практика профессионального психофизиологического отбора моряков. Одесса : Феникс, 2008. 292 с.